

Broj: 01/1475

Podgorica, 07.06.2023.godine

UNIVERZITET CRNE GORE
-Odboru za doktorske studije i Senatu-

PODGORICA

Predmet: Materijal za sjednicu Odbora i Senata

Poštovani,

U skladu sa članom 35. Pravila doktorskih studija, dostavljamo Vam materijal za narednu sjednicu Odbora za doktorske studije, odnosno Senata Univerziteta Crne Gore i to:

-Ocjena podobnosti doktorske teze i kandidata (obrazac D1) sa prapatnom dokumentacijom za mr Milana Raičevića.

DEKAN
M. Jocić
Prof. dr Mijat Jocić

**UNIVERZITET CRNE GORE
EKONOMSKI FAKULTET PODGORICA
DOKTORSKE STUDIJE**

Br. 01/1487

Podgorica, 07.06.2023.god.

Na osnovu čl. 64. Statuta Univerziteta Crne Gore, člana 34. Pravila doktorskih studija, Vijeće Ekonomskog fakulteta je na sjednici održanoj 07.06.2023.godine donijelo

O D L U K U

1. Usvaja se Izvještaj Komisije za ocjenu podobnosti doktorske teze i kandidata **mr Milana Raičevića**.
2. Prihvata se kao podobna za izradu doktorska teza pod nazivom „**Analiza potencijala tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana za razvoj zelenih proizvoda**“ i kandidat **mr Milan Raičević**.
3. Predlog dostaviti Odboru za doktorske studije i Senatu Univerziteta Crne Gore koji su nadležni za donošenje konačne Odluke.

O B R A Z L O Ž E N J E

Vijeće Ekonomskog fakulteta je na sjednici održanoj 22.11.2022.godine razmatralo Izvještaj Komisije za ocjenu podobnosti doktorske teze „**Analiza potencijala tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana za razvoj zelenih proizvoda**“ i kandidata **mr Milana Raičevića**.

Na osnovu izloženog odlučeno je kao u dispozitivu.

DEKAN

Mijat Jocović
Prof. dr Mijat Jocović

DOSTAVLJENO:

- a/a
- referentu doktorskih studija,
- Centru za doktorske studije,
- Senatu UCG.

OCJENA PRIJAVE DOKTORSKE TEZE I KANDIDATA

OPŠTI PODACI O DOKTORANDU	
Titula, ime i prezime	Mr Milan Raičević
Fakultet	Ekonomski fakultet Podgorica
Studijski program	Doktorske studije ekonomije
Broj indeksa	D 5/21
Podaci o magistarskom radu	<i>Naziv:</i> Interne i eksterne determinante profitabilnosti osiguravajućih društava u Crnoj Gori <i>Naučna oblast:</i> Finansije, osiguranje <i>Institucija na kojoj su završene magistarske studije:</i> Ekonomski fakultet Podgorica, Univerzitet Crne Gore <i>Godina završetka:</i> 2020 <i>Srednja ocjena:</i> odličan A (9,93)
NASLOV PREDLOŽENE TEME	
Na službenom jeziku	Analiza potencijala tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana za razvoj zelenih proizvoda
Na engleskom jeziku	Analysis of the insurance markets' potential of the Western Balkan countries for the green products' development
Datum prihvatanja teme i kandidata na sjednici Vijeća organizacione jedinice	16.02.2023.
Naučna oblast doktorske disertacije	Osiguranje
Za navedenu oblast matični su sljedeći fakulteti	
Ekonomski fakultet Podgorica, Crna Gora	
A. IZVJEŠTAJ SA JAVNE ODBRANE POLAZNIH ISTRAŽIVANJA DOKTORSKE DISERTACIJE	
Javna odbrana polaznih istraživanja kandidata mr Milana Raičevića organizovana je 05.04.2023. godine (srijeda), u sali Tempus na Ekonomskom fakultetu u Podgorici, Univerzitet Crne Gore, sa početkom u 14:00h, pred Komisijom u sastavu: <ul style="list-style-type: none">- Prof. dr Ljiljana Kaščelan, redovna profesorica, Ekonomski fakultet Podgorica, Univerzitet Crne Gore, predsjednica Komisije,- Prof. dr Milijana Novović Burić, vanredna profesorica, Ekonomski fakultet Podgorica, Univerzitet Crne Gore, mentor,- Prof. dr Jasmina Selimović, redovna profesorica, Ekonomski fakultet Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, član Komisije.	
Iz opravdanih razloga, član Komisije prof. dr Jasmina Selimović, prisustvovala je odbrani polaznih istraživanja posredstvom Zoom aplikacije.1	

Na početku odbrane, predsjednica Komisije, prof. dr Ljiljana Kaščelan, pročitala je saglasnost Odbora za doktorske studije, br. 01/2-1052/1, o prihvatanju predloga imenovanja Komisije za odbranu doktorske disertacije kandidata Mr Milana Raičevića, a onda i upoznala kandidata i članove Komisije sa procedurom odbrane, nakon čega je dala je riječ kandidatu da izloži rezultate dosadašnjeg rada i zaključke do kojih je došao tokom polaznih istraživanja.

Kandidat je u tridesetominutnom izlaganju detaljno obrazložio odabranu temu doktorske disertacije, predstavio dosadašnja naučna istraživanja u ovoj oblasti, izložio definisane ciljeve i hipoteze istraživanja, metodologiju, kao i plan istraživanja i očekivani doprinos disertacije. Nakon izlaganja uslijedila su mišljenja, komentari, sugestije, pitanja i diskusija članova Komisije sa kandidatom. Komisija je izrazila zadovoljstvo izborom teme doktorske disertacije.

Komisija je, uzimajući u obzir kvalitet sprovedenih polaznih istraživanja i kvalitet odbrane, jednoglasno donijela odluku da je kandidat uspješno odbranio svoja polazna istraživanja.

Odbrana polaznih istraživanja je završena u 14:45h.

B. OCJENA PRIJAVE TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

B1. Obrazloženje teme

Nakon potpisivanja Kjoto protokola (1997), kao prvog formalnog pokušaja borbe protiv klimatskih promjena od strane šire međunarodne zajednice, sve je više pažnje poklanjano klimatskim promjenama i ekološkim rizicima. U prilog tome govori i činjenica da i nakon neispunjenja postavljenih ciljeva u okviru Kjoto protokola, dolazi do sve većeg uočavanja značaja i neophodnosti smanjenja štetnih gasova, te potrebe zaštite životne sredine. To je dalje rezultiralo potpisivanjem Pariškog sporazuma, decembra 2015. godine, kao globalnog klimatskog sporazuma koji je usvojen od strane zemalja članica Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija (UN) o promjeni klime. Sam sporazum je podrazumijevao obavezu zemalja potpisnica da utiču na smanjenje emisije štetnih gasova, te podnošenje petogodišnjih izvještaja u cilju monitoringa realizacije obaveza definisanih sporazumom.

Ciljevi održivog razvoja uzimaju u obzir holistički pristup, povezujući ekonomski rast, socijalnu inkluziju i zaštitu životne sredine. Osiguranje može imati značajnu ulogu u postizanju ciljeva održivog razvoja kroz multiplikativni efekat na navedene tri dimenzije. U izvještaju Svjetske banke (Izvještaj Svjetske banke, 2021) ističe se da osiguravajući sektor može dati jači doprinos u ostvarivanju određenih ciljeva održivog razvoja definisanih od strane UN 2015. godine (United Nations Development Programme, <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>). Prema navedenom izvještaju, ciljevi gdje osiguranje može imati značajan uticaj su: cilj 1- svijet bez siromaštva; cilj 2- svijet bez gladi; cilj 3- dobro zdravlje; cilj 8- dostojanstven rad i ekonomski rast; cilj 10- smanjenje nejednakosti; cilj 11- održivi gradovi i zajednice i cilj 13- akcije za klimu.

Možda osiguravajuće kompanije još uvijek nijesu dovoljno prepoznate u borbi protiv klimatskih promjena, ali one će svakako imati veoma važnu ulogu u realizaciji ciljeva održivosti u budućnosti. Naime, moguće je definisati šest polja njihovog djelovanja u obezbjeđivanju održivog razvoja (Izvještaj Capgemini invent grupe, 2022), i to su: uključivanje stejkholdera i posvećenost iskustvu korisnika (osiguranika), odgovorne operacije i procesi, novi proizvodi i usluge, putokaz transformacije kroz strategiju i inovacije, green IT praksa i podaci i mjerenje. Od prethodno navedenih polja, u kojima se vidi uloga osiguravajućih kompanija u obezbjeđivanju održivog

razvoja, u ovom radu najveća pažnja biće posvećena trećem segmentu, tj. novim proizvodima i uslugama koji će uključivati ekološku, tj. zelenu (green) komponentu u cilju podrške održivom razvoju. S druge strane, prihvatanje održivog koncepta od strane osiguravajućih kompanija povećava njihove mogućnosti za razvoj zelenih proizvoda. Ovaj koncept podržavaju Principi održivog osiguranja definisani 2012. godine (Finansijska inicijativa Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu - UNEP FI, 2012).

Definisani principi održivog osiguranja su:

- P1: Ugradićemo ekološke, društvene i upravljačke teme (ESG teme) u proces donošenja odluka, a koje su relevantne za naše poslovanje.
- P2: Radićemo zajedno sa našim klijentima i poslovnim partnerima na podizanju svijesti o ekološkim, društvenim pitanjima i pitanjima upravljanja, upravljanja rizicima i razvoju rješenja.
- P3: Radićemo zajedno sa vladama, regulatorima i ostalim ključnim stejkholderima na promociji široko rasprostranjene akcije kroz društvo o ESG pitanjima.
- P4: Pokazaćemo odgovornost i transparentnost u redovnom objavljivanju našeg napretka u primjeni principa.

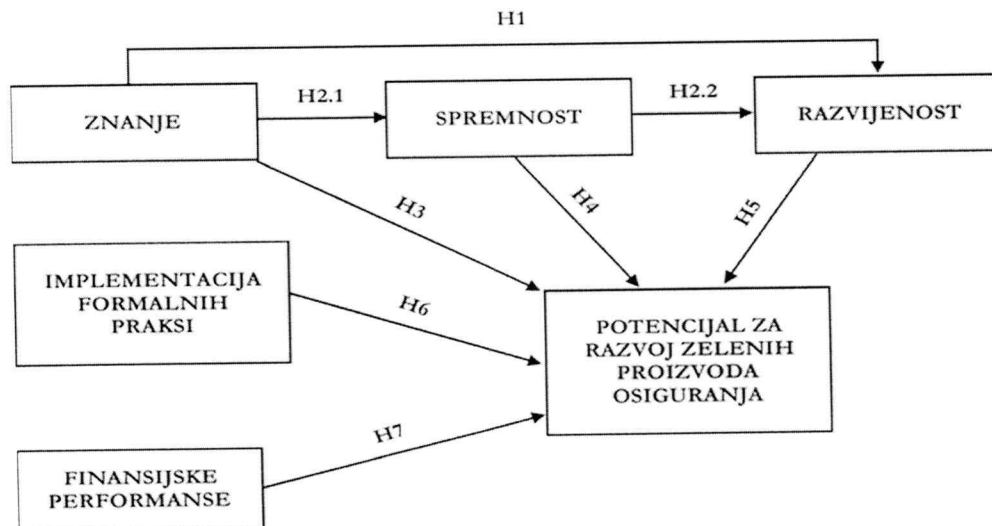
U kontekstu održivosti životne sredine, može se kreirati širok spektar zelenih proizvoda osiguranja koji promovišu prelazak na čistiju i resursno efikasniju ekonomiju. Neki od proizvoda koji se javljaju u razvijenim zemljama su: osiguranje projekata koji se odnose na obnovljivu energiju, osiguranje garancija performansi za solarne panele i vjetroturbine, osiguranje energetski i vodoefikasnih zgrada, osiguranje hibridnih i električnih vozila, osiguranje vozila po principu "pay as you go" i slično. Takođe, javljaju se i proizvodi koji pokrivaju troškove obnove postojećih oštećenih osiguranih objekata uz upotrebu ekološki prihvatljivih i energetski efikasnijih materijala (UNEP FI, 2015).

Nakon teorijskog osvrta na pojam održivog razvoja, načina na koji osiguranje može doprinijeti ostvarenju ciljeva održivog razvoja kroz svoju ulogu u okviru jedne države, načina na koji održivo ponašanje osiguravajućih kompanija pospješuje razvoj zelenih proizvoda, kao i definisanja samih zelenih proizvoda osiguranja koji već postoje i/ili se mogu i trebaju razviti, u ovom radu će se ispitati i ukazati na potencijal tržišta, dominantno tržišta neživotnog osiguranja zemalja Zapadnog Balkana, za razvoj i implementaciju ekološkog osiguranja. Zemlje Zapadnog Balkana imaju sličan stepen razvoja tržišta osiguranja i zbog toga su odabrane da budu u uzorku na kojem će se sprovoditi dato istraživanje. Plan je da se kroz anketno istraživanje pokaže trenutna svjesnost osiguravajućih kompanija o ulozi osiguranja u postizanju ciljeva održivog razvoja, kao i njihova spremnost za implementaciju održivog osiguranja, ali i dostignuti nivo implementacije principa. Ovim istraživanjem ukazaće se i na faktore koji utiču na potencijal razvoja zelenih proizvoda, jer u nedostatku odgovarajuće regulative, primjena koncepta održivosti uslovljena je politikama i strategijama društava za osiguranje. Takođe, navedeno anketno istraživanje treba da ukaže i na to koje zelene proizvode osiguranja kompanije mogu bez većih problema uvrstiti u svoj portfelj, a za koje proizvode će se zahtijevati dodatno vrijeme u cilju implementacije i razvoja. Dodatno, poseban akcenat biće stavljen na Crnu Goru, zato što više od 30 godina Crna Gora ima status ekološke države, pa će biti interesantno ispitati da li se i koliko uspješno u izgradnji kapaciteta koji na adekvatan način promovišu i podstiču ekološke standarde u domenu djelatnosti osiguranja. Dakle, fokus istraživanja je potencijal tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana za razvoj zelenih proizvoda na osnovu inputa o poznavanju, spremnosti za implementaciju i nivoa implementacije principa održivog osiguranja u osiguravajućim kompanijama, što opravdava predloženi naslov disertacije.

B2. Cilj i hipoteze

Osnovni cilj ove doktorske disertacije jeste da se sagleda potencijal tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana za uvođenje i razvoj proizvoda zelenog osiguranja. Zapravo, cilj je ispitati kolike su mogućnosti tržišta osiguranja za razvoj ovog relativno novog tržišnog segmenta. Tu se, prije svega, misli na ispitivanje trenutne svjesnosti direktora, menadžera, rukovodilaca pojedinih službi i drugih lica u osiguravajućim kompanijama o značaju osiguranja za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja, zatim njihove spremnosti, te znanja da kontinuirano promovišu i razvijaju društveno odgovornu poslovnu praksu i održivo (zeleno) osiguranje, a na kraju i ispitivanje samih kapaciteta za razvoj konkretnih proizvoda ove vrste osiguranja.

Prema Nonaka (1994), postoji kauzalna veza između implicitnog znanja i njegove eksplicitne realizacije, pa je za očekivati da će nivo poznavanja principa održivog osiguranja uticati na nivo razvijenosti ove vrste osiguranja. Takođe, zbog međusobne povezanosti implicitnog i eksplicitnog znanja u organizaciji, spremnost za usvajanje promjena kao oblik eksplicitnog znanja, može apsorbovati uticaj implicitnog znanja, tj. biti medijator između poznavanja održivog osiguranja i razvijenosti. Sa druge strane, spremnost za promjene već razvijenih proizvoda i uopšte spremnost prihvatanja promjena, jeste neophodan preduslov za razvoj organizacije (Haffar et al., 2014), pa se može pretpostaviti da će spremnost za implementaciju principa održivog osiguranja uticati na nivo razvijenosti održivog, tj. zelenog osiguranja. Na osnovu Teorije planiranog ponašanja, namjera, tj. veća spremnost da se izvrši neko ponašanje, utiče na veću vjerovatnoću za bolje performanse izvršenja (Ajzen, 1991). Prema Ajzenu (1991), međutim, učinak zavisi i od raspoloživih resursa. Dakle, spremnost uz raspolaganje potrebnim resursima povećava izvodljivost očekivanog ponašanja. U skladu sa tim, spremnost za implementaciju zelenog osiguranja, zajedno sa resursima kao što su znanje, razvijeni proizvodi, implementirane formalne prakse i finansijske performanse, mogu doprinijeti povećanju potencijala za razvoj zelenih proizvoda osiguranja. Imajući u vidu ove teorijske pretpostavke, kao i postavljene ciljeve istraživanja, predložen je istraživački model koji je predstavljen grafikonom u nastavku teksta.

Grafik 1. Istraživački model

Iz istraživačkog modela, koji je baziran na Teoriji planiranog ponašanja, kako je gore obrazloženo, mogu se definisati sljedeće hipoteze koje se odnose na zemlje Zapadnog Balkana:

H1. Nivo poznavanja principa održivog osiguranja pozitivno utiče na nivo razvijenosti zelenih proizvoda osiguranja.

H2. Nivo spremnosti za implementaciju principa održivog osiguranja je medijator za uticaj znanja na nivo razvijenosti zelenih proizvoda osiguranja.

H2.1. Nivo poznavanja principa održivog osiguranja pozitivno utiče na nivo spremnosti za implementaciju principa održivog osiguranja.

H2.2. Nivo spremnosti za implementaciju principa održivog osiguranja pozitivno utiče na nivo razvijenosti zelenih proizvoda osiguranja.

H3. Nivo poznavanja principa održivog osiguranja pozitivno utiče na potencijal za razvoj zelenih proizvoda osiguranja.

H4. Nivo spremnosti za implementaciju principa održivog osiguranja pozitivno utiče na potencijal za razvoj proizvoda zelenog osiguranja.

H5. Nivo trenutne razvijenosti zelenih proizvoda osiguranja pozitivno utiče na potencijal za njihov dalji razvoj.

H6. Nivo implementacije formalnih praksi pozitivno utiče na potencijal za razvoj zelenih proizvoda osiguranja.

H7. Finansijske performanse kompanije pozitivno utiču na potencijal za razvoj zelenih proizvoda osiguranja.

Kako je već istaknuto, prema Teoriji planiranog ponašanja, potencijal za ulaganje u razvoj zelenih proizvoda osiguranja može zavisiti od spremnosti, tj. planiranja tih ulaganja, kao i od dostupnih resursa: znanja, postojećih proizvoda, stepena implementacije formalnih praksi i finansijskih performansi, pa se može pretpostaviti da će se nivo potencijala razlikovati zavisno od ovih faktora, tj. može se pretpostaviti da za zemlje Zapadnog Balkana važi hipoteza H8:

H8. Postoje značajne razlike između višeg nivoa potencijala (nivo potencijala ocijenjen ocjenama 4 i 5 po Likertovoj skali) i nižeg nivoa potencijala (nivo potencijala ocijenjen ocjenama 1, 2 i 3 po Likertovoj skali) za razvoj zelenih proizvoda osiguranja u pogledu znanja, spremnosti, razvijenosti, formalnih praksi i finansijskih performansi.

Prema Sharku (2016), zbog različitih institucionalnih i pravnih struktura, kao i političkih problema sa kojima se zemlje Zapadnog Balkana susreću, ekonomske i finansijske reforme se odlažu. Takvo odlaganje ima uticaja i na razvoj tržišta osiguranja. Tačnije, javljaju se razlike u stepenu razvijenosti tržišta osiguranja ovih zemalja, u pogledu penetracije i gustine osiguranja, koncentrisanosti tržišta, broju osiguravajućih kompanija, korporativnog upravljanja, poslovanja i slično. Pored navedenih razlika u stepenu razvoja tržišta osiguranja, što je i posljedica različitog nivoa ekonomske razvijenosti zemalja Zapadnog Balkana (Kjosevski, 2012; Dragos, 2014; Satrović, 2019), takođe, postoje značajne razlike i u nivou životnog standarda, stepenu obrazovanja i finansijske pismenosti stanovništva, pravnih regulativa i slično. Prema Gomesu (2019), dok sve zemlje Zapadnog Balkana teže ekonomskoj stabilnosti, ujedno se suočavaju i sa izazovima koje donose klimatske promjene. Pri tome, raspoložu različitim i ograničenim budžetima za zaštitu životne sredine, nedovoljnim ekološkim regulacijama ili implementacijama i sl. Na osnovu navedenog, može se definisati i pretpostaviti da za zemlje Zapadnog Balkana važi hipoteza H9:

H9. Postoje značajne razlike između osiguravajućih kompanija Zapadnog Balkana po nivou (od 1-5 u skladu sa Likertovom skalom): znanja, spremnosti, razvijenosti, implementacije formalnih praksi, potencijala razvoja i finansijskih performansi

Crna Gora je 20. septembra 1991. godine postala prva ekološka država na svijetu, pa će biti interesantno ispitati da li je kroz taj koncept uspjela da izgradi kapacitete koji na adekvatan način promovišu i podstiču ekološke standarde u domenu djelatnosti osiguranja. Tomljanović i Grubišić (2016) ističu da ekonomska i socijalna situacija u Crnoj Gori predstavlja izazov za njen proces pristupanja EU i postizanje ekonomskog rasta. Raičević et al. (2022) ukazuju da se crnogorske osiguravajuće kompanije trude da posluju društveno odgovorno. Takođe, ukazuju da je zeleno osiguranje neznatno zastupljeno na tržištu, ali i da su same kompanije nedovoljno spremne da implementiraju zelene proizvode osiguranja u svoj portfelj. Autori naglašavaju da postoji veoma dobra osnova za njihov razvoj u budućnosti. Takođe, ono što dodatno karakteriše Crnu Goru, jeste relativno malo tržište osiguranja sa pet osiguravajućih kompanija iz domena neživotnog osiguranja u odnosu na ostale zemlje Zapadnog Balkana. Na osnovu toga, analizom prikupljenih podataka sa tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana može se pretpostaviti da važi hipoteza H10:

H10. Postoje značajne razlike između crnogorskih osiguravajućih kompanija i ostalih zapadno-balkanskih kompanija po pitanju nivoa (od 1-5 u skladu sa Likertovom skalom): znanja, spremnosti, razvijenosti, implementacije formalnih praksi, potencijala razvoja i finansijskih performansi.

B3. Metode i plan istraživanja

Za potrebe ocjene istraživačkog modela i testiranja definisanih hipoteza biće prikupljeni primarni podaci putem anketnog istraživanja. Anketnim istraživanjem biće obuhvaćene sve osiguravajuće kompanije neživotnog osiguranja koje posluju u šest zemalja Zapadnog Balkana (Crna Gora, Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Albanija i Sjeverna Makedonija). Upitnik će biti namijenjen direktorima i rukovodiocima odjeljenja/službi/sektora koji su povezani sa razvojem i uvođenjem proizvoda u osiguravajućim kompanijama (razvoj proizvoda, aktuarstvo, upravljanje rizicima, prodaja, marketing i sl.). Anketa će se plasirati elektronskim putem, a podrška predstavnika nekih osiguravajućih kompanija za realizaciju ovog istraživanja je već potvrđena. Na osnovu kontakata sa predstavnicima osiguravajućih kompanija iz zemalja Zapadnog Balkana, ali i dalje njihovih kontakata, očekuje se dobar odziv ispitanika. Naime, plan je da se anketa dostavi svim osiguravajućim kompanijama koje se bave poslovima neživotnog osiguranja u zemljama Zapadnog Balkana.

U cilju ocjene predloženog istraživačkog modela i testiranja prethodno definisanih hipoteza, podaci će, nakon prikupljanja, biti obrađeni uz pomoć statističkih alata.

Hipoteze H1-H7 testiraće se pomoću Structural Equation Modeling (SEM) metode. Ova multivariaciona regresiona metoda simultano ocjenjuje sistem jednačina pomoću kojeg se predstavlja više hipotetičkih odnosa između latentnih varijabli. Prvi korak kod SEM analize je Confirmatory Factor Analysis (CFA) pomoću koje se ocjenjuje validnost mjera. Zatim se izračunavaju Cronbach's alphas, da bi se ocijenila interna konzistentnost, tj. pouzdanost mjernog modela. Ukoliko je potvrđena validnost, konzistentnost i pouzdanost mjernog modela, generiše se SEM model kojim se određuju regresioni koeficijenti i njihova statistička značajnost za sve hipotetičke odnose definisane sistemom jednačina. Ukupna tačnost i statistička značajnost modela ocjenjuje se pomoću sledećih statističkih indikatora: Chi-Square (χ^2), Comparative Fit Index (CFI), Tucker-Lewis index (TLI), Standardized Root Mean Square Residual (SRMSR) i Root Mean Square Error (RMSE). CFI i TLI upoređuju tačnost ocijenjenog modela sa baseline modelom najlošije tačnosti i povoljne su vrijednosti bliske jedinici, dok SRMSR i RMSE treba da imaju vrijednost što bližu nuli.

Hipoteza H8 testiraće se pomoću klasifikacione Decision Tree (DT) metode, pri čemu će ciljna varijabla biti nivo potencijala, a prediktori nivo znanja, spremnosti, razvijenosti, implementacije formalnih praksi i finansijskih performansi. Za ciljne i prediktorske varijable vrijednosti će se odrediti na osnovu prosječne vrijednosti svih indikatora u okviru konstrukta koji odgovara određenoj latentnoj varijabli. DT metoda klasifikuje podatke na osnovu nivoa potencijala, a zatim klase opisuje if-then pravilima u terminima prediktora. Ukoliko je podatke moguće klasifikovati sa visokom tačnošću, potvrđuje se postojanje značajnih razlika, a razlike su jasno iskazane u vidu pravila.

Hipoteza H9 testiraće se primjenom klasterizacije, pomoću k-means metode, koja identifikuje sličnosti i razlike između podataka koristeći geometrijsku reprezentaciju podataka u vidu tačaka n-dimenzionalnog prostora i Euklidsko rastojanje. Kada k-means algoritam grupiše podatke u homogene grupe – klasterne, koje imaju sličan nivo znanja, spremnosti, razvijenosti, implementacije formalnih praksi, potencijala i finansijskih performansi, primijenit će se DT algoritam za opise klastera u terminima ovih atributa. Ukoliko klasterizacija prepozna klasterne sa visokom homogenošću unutar njih i visokom heterogenošću između klastera, potvrđuje se postojanje značajnih razlika. DT metoda zatim otkriva u čemu se te razlike ogledaju. Ovaj pristup je poznat kao klasifikacija klasterizacije. Prije klasterizacije vrijednosti varijabli će se preračunati na osnovu prosjeka indikatora pomoću kojih se mjeri određeni konstrukt.

Kao i kod hipoteze H8, za testiranje hipoteze H10 će se primijeniti DT metod. Zavisna varijabla će u ovom slučaju biti binarna sa dvije vrijednosti (crnogorske osiguravajuće kompanije i ostale), dok će prediktori biti nivo znanja, spremnosti, razvijenosti, implementacije formalnih praksi, potencijala i finansijskih performansi. Ukoliko indikator klasifikacionih performansi budu visoki to će značiti potvrdu hipoteze, a DT pravila će otkriti o kojim razlikama je riječ. Zavisna i nezavisne varijable će se izračunati kao prosjek indikatora kojim se mjere odgovarajući konstrukti (faktori).

Pored prethodno navedenih metoda (SEM, DT metod i k-means metod), u radu će biti korišćena i deskriptivna statistika, za bolju i potpuniju interpretaciju podataka i prezentaciju dobijenih rezultata i zaključaka.

B4. Naučni doprinos

U ovoj disertaciji, primjenom statističkih metoda i metoda mašinskog učenja će se analizirati podaci dobijeni kroz anketno istraživanje, a na osnovu dobijenih rezultata, ocijenit će se istraživački model i testirati postavljene hipoteze. Doprinosi ovog rada se mogu sagledati kroz više aspekata.

Ključni naučni doprinos rada je istraživanje jedne relativno nove i veoma aktuelne problematike. Zeleno osiguranje nije zastupljeno u istraživanjima u onoj mjeri u kojoj bi trebalo, s obzirom na značaj koji će osiguranje imati u budućnosti po pitanju ostvarivanja održivog razvoja i zelene ekonomije. Ovo posebno važi kada su u pitanju empirijska istraživanja sa fokusom na perspektivu samih osiguravajućih kompanija, što je veoma važno imajući u vidu da su one glavni pokretači razvoja tržišta zelenih proizvoda. Naime, koliko će osiguranje doprinijeti održivom razvoju zavisi u prvom redu od spremnosti osiguravača da implementiraju principe održivog osiguranja i zelene proizvode. U razmatranim zemljama iz regiona Zapadnog Balkana ne postoje regulative koje bi podsticale principe održivosti u ovoj oblasti, pa su od ključnog značaja percepcija i spremnost osiguravača da preduzmu odgovarajuće aktivnosti u tom pravcu. Dakle, analizom stava osiguravača koja će se sprovesti u ovom radu, djelimično će se upotpuniti uočeni istraživački jaz u postojećoj

literaturi. Dodatno, analiziraće se tržište Zapadnog Balkana koje, prema saznanjima autora, do sada nije bilo predmet istraživanja koja se bave ocjenom njihovog potencijala za razvoj zelenih proizvoda. Prema tome, doprinos ovog rada biće i taj što će podstaći dalja istraživanja ove teme kako na nivou Crne Gore tako i na nivou zemalja Zapadnog Balkana, s obzirom da je koncept održivosti, uopšte, budućnost ekonomije.

Ovim istraživanjem postiže se i metodološki doprinos. Kao što je navedeno u prethodnom dijelu prijave, za potrebe ocjene postavljenog istraživačkog modela i testiranja definisanih hipoteza koristiće se, pored standardne statističke SEM analize, i metodi klasterizacije i klasifikacije, što predstavlja kompleksniji metodološki pristup koji nudi semantički bogatije rezultate. Prema tome, primjena metoda mašinskog učenja u ovom radu obezbjeđuje važan doprinos, jer se izlazi iz dosadašnjih okvira kvantitativne analize u zelenom osiguranju koji su se odnosili na upotrebu modela teorije igara (Wang et al., 2017), modela bodovanja i frakcione regresije (Brogi et al., 2022) i sl.

Na kraju, treba istaći i praktični doprinos ovog rada. Rezultati istraživanja biće od koristi osiguravajućim kompanijama u zemljama Zapadnog Balkana, kao i njihovim regulatorima. Dobijeni rezultati mogu se iskoristiti u svrhu definisanja odgovarajuće strategije („održive strategije“) koja će staviti akcenat na ispunjenje najvažnijih pretpostavki za primjenu principa održivog osiguranja, a koji su osnov za razvoj zelenog osiguranja na cijelom tržištu. Dodatno, zemlje Zapadnog Balkana su, izuzev Hrvatske, zemlje kandidati za ulazak u EU. Kao jedno od veoma važnih i zahtjevnih poglavlja u procesu pristupanja EU jeste poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene. Upravo praktični doprinos ove disertacije se može reflektovati i kroz ispunjenje određenih zahtjeva poglavlja 27, koji u određenoj mjeri uključuju i komponentu zelenog osiguranja. Dakle, rezultati ovog rada mogu biti od koristi raznim regulatornim tijelima i kreatorima ekonomske politike posmatranih zemalja, jer bi im pomogli u preciziranju mjera unapređenja prevashodno tržišta osiguranja, a posljedično i cjelokupne ekonomije.

B5. Finansijska i organizaciona izvodljivost istraživanja

Istraživanje je optimalno isplanirano, kako finansijski, tako i organizaciono. Izrada doktorske disertacije ne iziskuje posebna finansijska sredstva, što potvrđuje dostupnost potrebnoj literaturi i podacima, tj. besplatan pristup poznatim bazama podataka na Univerzitetu Crne Gore, kao i ostvareni kontakti kandidata i mentora sa ciljnim predstavnicima sektora osiguranja, što obezbjeđuje jednostavniji i efikasniji pristup potrebnim podacima i informacijama. Takođe, kandidat ima sopstvenu, ali i institucionalnu informatičku i tehničku podršku za obavljanje ovakve vrste istraživanja.

Na osnovu navedenog, jasno je da se svi uslovi za realizaciju istraživanja mogu ispuniti i to u skladu sa predviđenim i postavljenim vremenskim rokom. Tačnije, Komisija je mišljenja da Ekonomski fakultet u Podgorici može obezbijediti finansijske i organizacione uslove za realizaciju istraživanja, neophodne za izradu ove doktorske disertacije.

Mišljenje i prijedlog komisije

Shodno mišljenju članova Komisije, doktorska disertacija kandidata mr Milana Raičevića koja nosi naslov „Analiza potencijala tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana za razvoj zelenih proizvoda“, predstavlja veoma značajan i originalan naučno-istraživački poduhvat. Predmet istraživanja je inovativan i posebno važan zbog potencijalnih ekonomskih, socijalnih i ekoloških

UNIVERZITET CRNE GORE

Obrazac D1: Ocjena prijave doktorske teze i kandidata

benifita koje ekološki proizvodi i održivo poslovanje može da pruži, i to ne samo subjektima tržišta osiguranja, već cijelokupnom finansijskom i privrednom sistemu posmatranih zemalja. To dalje ukazuje na naučnu utemeljenost i inovativnost predloženog sadržaja, ali i istraživačke strategije i izdvojene metodologije. Kako tematika održivosti sve više okupira pažnju stručne, ali i akademske zajednice, očekivanja Komisije su da će kandidat doći do interesantnih, zanimljivih i korisnih rezultata, kako u teorijskom, tako i praktičnom dijelu definisane oblasti istraživanja.

Na osnovu navedenog, Komisija je jednoglasno predložila da se prihvati prijedlog doktorske disertacije mr Milana Raičevića, koja nosi naslov "Analiza potencijala tržišta osiguranja zemalja Zapadnog Balkana za razvoj zelenih proizvoda", te da se kandidatu odobri da nastavi svoj naučno-istraživački rad u najprihvatljivijim personalnim uslovima.

Prijedlog izmjene naslova

/

Prijedlog promjene mentora i/ili imenovanje drugog mentora

/

Planirana odbrana doktorske disertacije

Ljetnji semestar 2025. godine

Izdvojeno mišljenje

/

Napomena

/

ZAKLJUČAK

Predložena tema po svom sadržaju **odgovara** nivou doktorskih studija.

DA

NE

Tema je **originalan naučno-istraživački rad** koji odgovara međunarodnim kriterijumima kvaliteta disertacije.

DA

NE

Kandidat **može** na osnovu sopstvenog akademskog kvaliteta i stečenog znanja da uz adekvatno mentorsko vođenje realizuje postavljeni cilj i dokaže hipoteze.

DA

NE

Komisija za ocjenu podobnosti teme i kandidata

Prof. dr Ljiljana Kaščelan, redovna profesorica, Ekonomski fakultet Podgorica, Univerzitet Crne Gore, Crna Gora, predsjednik

Lj. Kaščelan

Prof. dr Milijana Novović Burić, vanredna profesorica, Ekonomski fakultet Podgorica, Univerzitet Crne Gore, Crna Gora, mentor

M. Novović

Prof. dr Jasmina Selimović, redovna profesorica, Ekonomski fakultet Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina, član

J. Selimović

U Podgorici,
14.04.2023.

M. J. J. J.

DEKAN

Prof. dr Mijat Jocić

PRILOG

PITANJA KOMISIJE ZA OCJENU PRIJAVE DOKTORSKE TEZE I KANDIDATA	
Prof. dr. Ljiljana Kaščelan, predsjednik	1. Za koju od navedenih hipoteza možete reći da postoji šansa da se ne potvrdi? 2. Na koji način planirate da sprovedete anketu i da li očekujete probleme prilikom prikupljanja podataka?
Prof. dr. Milijana Novović Burić, mentor	1. Koji su po Vama ključni razlozi zbog kojih se mogu javiti poteškoće prilikom sprovođenja ankete i same obrade podataka, a koji ključni mehanizmi za njihovo eliminisanje ili ublažavanje?
Prof. dr. Jasmina Selimović, član	1. Da li planirate da „pojačate“ pregled literature koja se vezuje za potencijal osiguravajućih društava da ponude zelene proizvode osiguranja, a što bi svakako bila i moja preporuka? 2. Da li planirate da odmah nakon odbrane polaznih istraživanja krenete u kreiranje ankete kao planiranog instrumenta istraživanja?
PITANJA PUBLIKE DATA U PISANOJ FORMI	
(Ime i prezime)	/
(Ime i prezime)	/
(Ime i prezime)	/
ZNACAJNI KOMENTARI	

Na osnovu člana 8 stav 4, a u vezi sa članom 32a Pravila doktorskih studija, Odbor za doktorske studije, nakon sprovedenog postupka glasanja, na sjednici održanoj 09. i 10. 03. 2023. godine dao je

SAGLASNOST

I

Da se prihvati prijedlog broj 01/329 od 16. 02. 2023. godine za imenovanje Komisije za ocjenu prijave doktorske disertacije mr Milana Raičevića, u sastavu: prof. dr Milijana Novović Burić, vanredna profesorica Ekonomskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, prof. dr Ljiljana Kaščelan, redovna profesorica Ekonomskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, i prof. dr Jasmina Selimović, redovna profesorica Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina.

OBRAZLOŽENJE:

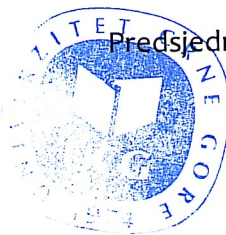
Odboru za doktorske studije dostavljen je prijedlog broj 01/329 od 16. 02. 2023. godine za imenovanje Komisije za ocjenu prijave doktorske disertacije mr Milana Raičevića, u gore navedenom sastavu.

Pravilima doktorskih studija propisano je da Komisija ima, po pravilu, tri člana, od kojih je jedan član mentor. Članovi komisije moraju biti iz naučne/umjetničke oblasti iz koje se doktorska teza predlaže. Uvidom u prijavu teme, zaključeno je da je predložena Komisija formirana u skladu sa Pravilima doktorskih studija.

Nakon sprovedenog postupka glasanja, od ukupno 11 članova Odbora, glasalo je 11 članova – **11 glasova ZA, nije bilo glasova protiv i uzdržanih**, utvrđen je prijedlog kao u dispozitivu.

Broj: 01/2- 1052/17

Podgorica, 10. 03. 2023. godine

Predsjednik Odbora za doktorske studije

Prof. dr Boris Vukićević, s.r.

Na osnovu člana 33 Zakona o upravnom postupku ("Službeni list CG", br. 56/14, 20/15, 40/16 i 37/17) i službene evidencije, a po zahtjevu Raičević Branislav Milan, izdaje se

POTVRDA O STUDIRANJU

Student **Raičević Branislav Milan**, rođen **26-02-1997** godine u mjestu **Cetinje**, opština **Cetinje**, Republika **Crna Gora**, upisan je studijske **2021/22** godine, u **I** godinu studija, kao student koji se **samofinansira** na **akademske doktorske studije**, studijski program **EKONOMIJA**, koji realizuje **EKONOMSKI FAKULTET - Podgorica** Univerziteta Crne Gore u trajanju od **3 (tri)** godine sa obimom **180** ECTS kredita.

Studijske **2021/22** godine prijavio je *da sluša* **6** predmeta sa **60.00** (šezdeset) ECTS kredita.

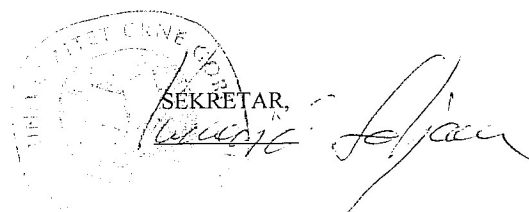
Po prvi put iz **I (prve)** godine, prijavio je *da sluša* **6** predmeta sa **60.00** (šezdeset) ECTS kredita, što iznosi **100.00%** od ukupnog broja ECTS kredita u **I** godinu.

Saglasno Statutu Univerziteta Crne Gore, **Raičević Branislav Milan** je po prvi put prijavio *da sluša* **više od 2/3**, odnosno **66,67%** (**šezdesetšest 67/100 %**), od ukupnog broja ECTS kredita sa **I** godine i studijske **2021/22** ima **status redovnog studenta** koji se **samofinansira**.

Uvjerenje se izdaje na osnovu službene evidencije, a u svrhu ostvarivanja prava na: (dječji dodatak, porodičnu penziju, invalidski dodatak, zdravstvenu legitimaciju, povlašćenu vožnju za gradski saobraćaj, studentski dom, studentski kredit, stipendiju, regulisanje vojne obaveze i slično).

M. P.

Broj: 23 / 06 -
Podgorica, 05.06.2023 godine

SEKRETAR,
[Handwritten signature]

Na osnovu člana 33 Zakona o upravnom postupku ("Službeni list CG", br. 56/14, 20/15, 40/16 i 37/17), člana 115 Zakona o visokom obrazovanju ("Službeni list CG", br. 44/14, 52/14, 47/15, 40/16, 42/17, 71/17, 55/18, 3/19, 17/19, 47/19, 72/19, 74/20 104/21) i službene evidencije, a po zahtjevu studenta Raičević Branislav Milan, izdaje se

UVJERENJE O POLOŽENIM ISPITIMA

Student **Raičević Branislav Milan**, rođen **26-02-1997** godine u mjestu **Cetinje**, opština **Cetinje**, Republika **Crna Gora**, upisan je studijske **2021/2022** godine, u **I** godinu studija, kao student koji se **samofinansira** na **doktorske akademske studije**, studijski program **EKONOMIJA**, koji realizuje **EKONOMSKI FAKULTET - Podgorica** Univerziteta Crne Gore u trajanju od **3 (tri)** godine sa obimom **180** ECTS kredita.

Student je položio ispite iz sljedećih predmeta:

Redni broj	Semestar	Naziv predmeta	Ocjena	Uspjeh	Broj ECTS kredita
1.	1	EKONOMETRIJSKI METODI I MODELI	"A"	(odličan)	8.00
2.	1	FINANSIJSKA EKONOMIJA	"A"	(odličan)	8.00
3.	1	MAKROEKONOMIJA	"A"	(odličan)	8.00
4.	1	METODE EKONOMSKIH ISTRAŽIVANJA	"A"	(odličan)	6.00
5.	2	ŽIVOTNO I NEŽIVOTNO OSIGURANJE	"A"	(odličan)	10.00

Zaključno sa rednim brojem **5**.

Ostvareni uspjeh u toku dosadašnjih studija je:

- srednja ocjena položenih ispita "A" (**10.00**)
- ukupan broj osvojenih ECTS kredita **40.00** ili **66.67%**
- indeks uspjeha **6.67**.

Uvjerjenje se izdaje na osnovu službene evidencije, a u svrhu ostvarivanja prava na: (dječji dodatak, porodičnu penziju, invalidski dodatak, zdravstvenu legitimaciju, povlašćenu vožnju za gradski saobraćaj, studentski dom, studentski kredit, stipendiju, regulisanje vojne obaveze i slično).

Broj: 23 / 06 -
Podgorica, 05.06.2023 godine

M. P.

